

WILLEM VAN NASSAU VAN GRAAF TOT PRINS VAN ORANJE EEN ANDERE KIJK

Willem werd geboren op 24 april 1533 op de Dillenburg in Duitsland als oudste zoon van Willem de Rijke en Juliana van Stolberg. Willem de Rijke had al twee dochters uit een vorig huwelijk met Walburgis van Egmont, afkomstig uit de Nederlanden. Willem de Rijke van Nassau-Dillenburg dankt zijn spottende bijnaam uitsluitend aan het uitgebreide kindertal, en niet aan zijn rijkdommen; hij had meestal schulden. Na de geboorte van hun oudste zoon zou het huwelijk van Willem de Rijke en Juliana van Stolberg nog gezegend worden met elf nakomelingen. Willem de Rijke was door zijn tweede huwelijk overgegaan naar een gematigd protestantisme.

Een blik op de rijkdom en uitbreiding van de Nassause bezittingen

In 1331 trad Graaf Otto II van Nassau-Dillenburg in het huwelijk met de zeer rijke erfdochter Adelheid, gravin van Vianden. Bij dit graafschap behoorden uitgebreide goederen in Luxemburg en Brabant, zo kregen de Nassaus vaste voet in de Nederlanden. Engelbrecht, de kleinzoon van Otto, breidde de Nassause bezittingen in de Lage Landen het aanzienlijkst uit. Hij trad in 1403 in het huwelijk met de pas elfjarige Johanna van Polanen; zij was de enige erfgename van het onmetelijk rijke Nederlandse geslacht Wassenaar-Duivenvoorde. Het huwelijk werd later in Breda ingezegend en Engelbrecht vestigde zich er permanent.

De bezittingen van zijn vrouw omvatten vele delen van de Nederlanden, zoals de heerlijkheden van de Lek en van Naaldwijk, de baronie van Breda met de heerlijkheid Oosterhout, Steenberg, Teteringen, Grimbergen, Assche, Gageldonk, Meerhout, Vorst en Halle, het dorp Zundert, de heerlijkheid Geertruidenberg, Nieuwervaart en Klundert en via zijn grootmoeder het graafschap Vianden, met stad en kasteel en meer dan veertig dorpen alsook de heerlijkheid St.-Vith, Bütgenbach en Dasburg samen met in totaal 80 dorpen, en eveneens de heerlijkheid Herstal in Brabant en een vorstelijk paleis in Brussel.

Engelbrecht II, zijn kleinzoon, werd door Karel de Stoute opgenomen in de Orde van het Gulden Vlies en werd de belangrijkste raadgever van de hertog, en na diens overlijden in 1477, de vertrouwde rechterhand van Maria van Bourgondië en haar gemaal keizer Maximiliaan van Habsburg.

Engelbrecht II bleef ook onder Filips de Schone, zoon van Maria van Bourgondië, trouw de Habsburgse belangen dienen en werd algemeen Stadhouders over alle Nederlandse gewesten; deze dienst aan de Habsburgers legde de Nassaus geen windeieren; smeergelden, ambten en officiële giften verhoogden het familiefortuin, en intussen breidde Engelbrecht de Nassause bezittingen in de Nederlanden nog aanzienlijk uit en verfraaide hij zijn paleizen. Engelbrechts huwelijk bleef kinderloos, wat leidde tot een familieverdrag. Engelbrechts broer Jan V had twee zonen; Hendrik III, de oudste, kreeg de Nederlandse bezittingen, en Willem de Rijke, de jongste, en vader van de toekomstige prins van Oranje, erfde de Duitse bezittingen. Het slot Dillenburg bleef gemeenschappelijk bezit van beide takken.

Het prinsdom Orange

Hendrik III van Nassau kan beschouwd worden als de meest invloedrijke adviseur van de machtige keizer Karel V, tevens heer der Nederlanden, koning van Spanje en een sterk groeiend wereldomvattend koloniaal rijk; hierdoor vergrootten zijn aanzien en rijkdom in niet geringe mate. Dit was duidelijk het geval door zijn huwelijken. Als weduwnaar van zijn eerste vrouw, hertogin Françoise van Savoye, trad hij in het huwelijk met Claude van Chalon; de bruidsschat bedroeg drie ton goud. Claudes vader was onder meer prins van Orange. Het prinsdom Orange was geen leen van Frankrijk, de prins van Orange kon zich een soeverein vorst noemen. De Franse Chalons keken neer op de Nassaus. In de ogen van de Franse edelen was het Duitse Rijk nog altijd een tamelijk achtergebleven gebied. Hendriks enige zoon René is zich altijd Chalon en niet Nassau blijven noemen, ook al woonde hij geruime tijd op het slot van Breda.

Claude overleed vrij jong, en René, nog maar pas 20 jaar oud, erfde alle bezittingen en titels van de Nederlandse Nassaus evenals de titel "prins van Orange", die hij van zijn oom Filibert had geërfd; zijn trotse devies luidde "je maintiendrai Chalon", wat zijn neef en erfgenaam Willem van Oranje-Nassau enigszins had aangepast en overgenomen. Het was de wens van Filibert dat de titels Chalon en Orange altijd voor die van Nassau zou worden geplaatst. In zijn testament had René, indien hij kinderloos zou blijven, zijn elfjarige neef Willem van Dillenburg tot enige erfgenaam aangewezen. Hij overleed in 1544, kinderloos*.

De erfenis was groot. De erfgenaam werd onder meer baron van Breda, heer van Steenberg, Roosendaal, Oosterhout, Grimbergen, Witten, Grave van Kuyck, IJselstein en Diest, drost van Brabant, heer van Vianden, Dasburg, St.-Vith, van de Lek, Niervaart, Sichem en Meerhout plus de titel graaf van Nassau en soeverein prins van Orange.

In 1536 kocht Hendrik III van Nassau de heerlijkheden en landerijen van Rumst, Hoboken, Hingene, Willebroek en Ruysbroeck van Margaretha de Bourbon, die het verkocht uit geldgebrek. Ze werden later door Willem van Oranje, eveneens uit geldgebrek, verkocht aan Conrad Schetz, zoon van de bankier Gaspar Schetz. Dit alles werd bekrachtigd door de keizer en deze besliste dat Willem verder rooms-katholiek zou worden opgevoed aan het Bourgondische hof te Brussel door de landvoogdes Maria van Hongarije, de zuster van keizer Karel. Het prinsdom Orange was eerst een graafschap en werd in 1163 door keizer Frederik Barbarossa verheven tot vorstendom. Bij de Vrede van Utrecht in 1713 werd het definitief Frans grondgebied.

Opvoeding van Willem van Oranje aan het hof van Maria van Hongarije

Maria van Hongarije was weduwe van de koning van Hongarije en ze was door Karel V als landvoogdes aangesteld. De jonge elfjarige Willem, die protestants was opgevoed, zou nu, op wens van Karel V, een rooms-katholieke opvoeding krijgen. Door zijn erfenis en waardigheid van prins van Orange werd hij de belangrijkste van alle edelen in de Nederlanden. Willem, van oorsprong Duitstalig, leerde vlekkeloos Frans en zou zich in zijn verder leven altijd van deze taal blijven bedienen. Het Nederlands heeft hij vermoedelijk nooit beheerst.

Op zijn vijftiende jaar werd Willem permanent naar het hof in Brussel gehaald en werd er opgenomen in de kring van de feodale Habsburgs-Bourgondische adel. Daar heersten nogal vrij losbandige toestanden: toernooien, drinkgelagen, braspartijen, de jacht, rokkenjagen, en diverse vormen van ontucht, bedreven door woelige jonge edellieden die aan het hof veel te weinig omhanden hadden.

Huwelijken van Willem van Oranje

In 1548 overleed Maximiliaan van Egmont, graaf van Buren. Hij werd beschouwd als de rijkste man in de Nederlanden en zijn wens was dat zijn enige dochter, Anna, in het huwelijk zou treden met de nu achttienjarige Willem van Oranje, die ondertussen al de titels en bezittingen van René van Chalon had geërfd en dus prins van Orange was geworden. Op 8 juli 1551 werd het huwelijk op luisterrijke wijze gesloten. De bruid bracht heel wat mee: zij was gravin van Buren, Lingen en Leerdam, vrouwe van Borsele, Grave, Cranendonck, St.-Maartensdijk en Odijk. Dit huwelijk betekende dat Willem, slechts achttien jaar, van voogdij ontslagen was en zelf kon gaan beschikken over zijn inkomsten. Zijn financiële problemen, én die van zijn vader, leken voorgoed opgelost.

De inkomsten van prins Willem werden geschat op 150.000 ponden per jaar. Die opbrengsten van zijn goederen werden gelijk geacht aan twee derden van de totale opbrengsten van de keizerlijke domeinen in de Nederlanden. Nochtans leken ze amper voldoende om zijn weelderige hofhoudingen in Brussel en in Breda draaiende te houden. Oranje maakte mede hierdoor vele schulden en moest soms tijdelijk tot bezuinigingen overgaan. Eens, zo wordt vaak verteld, ontsloeg de prins achtentwintig koks tegelijk, zonder dat zijn huishouding daar overigens merkbaar werd ontwricht! Op 24 maart 1558 overleed Anna van Egmont.

Het tweede huwelijk van Willem van Oranje, met Anna Van Saksen (1544-1577), werd op 24 augustus 1561 ingezegend. Met haar had Willem 6 kinderen, maar het was geen gelukkig huwelijk. Anna bracht grote rijkdommen mee, maar ze was luthers opgevoed, en het huwelijk stuitte daardoor op tegenstand van de keizerlijke hofhouding, maar de belofte dat ze naar het katholicisme zou overgaan kon de tegenstanders overtuigen. Anna was wispelturig en werd in 1571 gedwongen tot echtscheiding, en krankzinnig verklaard. Ze had ook een verhouding met Jan Rubens, de vader van Peter Paul Rubens. Anna werd opgesloten in een kleine kamer van het kasteel, en stierf uiteindelijk door verwaarlozing en uitputting.

Hoewel hij door Karel V en ook later door Philips II met talrijke gunsten rijkelijk werd overladen, verspeelde Willem door dat huwelijk geleidelijk zijn leidende positie in de Habsburgse Nederlanden en zijn uitstekende betrekkingen met het hof. Zelfs de lutherse vorsten in Duitsland stonden wantrouwig tegenover deze roomse en verfranste prins van Oranje. Zijn weifelende houding tegenover de opkomende nieuwe religieën enerzijds en zijn zagezegde openlijke trouw aan de rooms-katholieke godsdienst anderzijds, en zijn bedekte steun aan de opstandelingen deden het wantrouwen tegen zijn bedoelingen bij Philips II meer en meer toenemen.

Op 12 juni 1575 trad Willem voor de derde maal in het huwelijk, nu met Charlotte de Bourbon (1546-1582); met haar had hij eveneens 6 kinderen. Charlotte had aanvankelijk sympathie voor de hugenoten, maar helde later over naar het calvinisme. Dit was blijkbaar niet echt een berekend huwelijk, maar wel een met wederzijdse genegenheid en liefde.

Na het overlijden van Charlotte huwde Willem met Louise de Coligny (1555-1620), dochter van een protestant; zij zou Willem overleven. Door haar Franse afkomst was ze niet populair in de Nederlanden. Buiten deze vier huwelijken had Willem nog enkele buitenechtelijke kinderen.

Hofhouding van Willem van Oranje

De Brusselse hofhouding van de landvoogdes maakte grote indruk op de prins, die meestal verbleef aan zijn hof van Breda of in zijn paleis in Brussel. Zijn eerezucht was erop gericht een hofhouding te hebben die nauwelijks moest onderdoen bij die van koningen en hoven van vorsten. In het begin van de jaren vijftig van de zestiende eeuw bevonden zich aan het hof van Oranje ongeveer 160 personen onder wie 24 adellijke heren en 18 pages. Oranje had hierdoor een reputatie gekregen, maar zulk een hofhouding verslond reusachtige sommen geld en ondanks zijn hoge inkomsten waren zijn schulden torenhoog. Begin jaren zestig was zijn hofhouding in omvang toegenomen tot 256 personen, onder wie 23 edellieden, 26 pages, 26 leden keukenpersoneel, 17 stalbedienden, 8 valkeniers, 7 jagers, 3 goudsmeden, 18 hellebaardiers als lijfwacht, enige kleermakers, gouborduursers, enz.

Roerige tijden

De steeds weerkerende en hogere beden van de regering in Madrid, de te lage lonen en uitbuiting van de al maar stijgende ellende van het volk zorgden meer en meer voor sociale onrust; daarbij kwamen nog rampen zoals mislukte oogsten en oplaaiende pestepidemieën en andere besmettelijke ziekten. Dit alles zorgde voor een uitstekende voedingsbodem voor opkomende religies zoals protestantisme, calvinisme en wederdopers, ketterijen die zeer hardhandig werden bestreden.

Dat Willem van Oranje weinig weet had van de beroerde sociale omstandigheden van zijn onderdanen in die tijd, mag hem door latere geslachten nauwelijks kwalijk genomen worden. Hoge edelen hebben zich toen nooit met dit soort problemen beziggehouden. Hij, en ook andere edelen uit die tijd, waren er enkel uit opportunisme op uit om hun bezit en belangen voor hun geslacht uit te breiden en te vergroten en dit ten koste van hun onderdanen, die meer en meer moesten opdraaien voor de verkwistende uitgaven.

Als hoogstgeplaatste edelman stond Oranje mijlenver van zijn volk, en dat latere geschiedschrijvers hem de mythe "Vader des Vaderlands" hebben toegedicht kan men nog begrijpen, omwille van het gegeven dat ze een figuur moesten hebben waar het volk zou achterstaan en naar opkijken, maar zijn daden en levensloop laten er toch een ander licht op schijnen. Men had toen geen andere persoonlijkheid en door zijn hoge rang verwachtte men

van hem dat hij het land zou verdedigen, en kon hij er niet onderuit om de oppositie tegen Spanje te leiden.

Oranje was helemaal geen militair genie zoals hij vaak wordt omschreven met o.a. veldtochten die op niets uitliepen door onkunde en geldgebrek. Hij was welbespraakt en had naar het schijnt een goed voorkomen, maar een echte diplomaat was hij niet. Vaak nam hij al of niet onder druk van zijn medestanders verkeerde of helemaal geen beslissingen. Te zijnen gunste mag wel gezegd worden dat hij een groot aanpassingsvermogen had, en in geloofszaken een zeer tolerante positie innam, weliswaar steeds uit opportunisme, wat hem echter later zuur zou opbreken en hem de bijnaam "De Zwijger" opleverde. Ook van zijn tegenstander Philips II weten we dat hij zijn beslissingen steeds veel te laat nam en voor zich uitschoof.

Willem, prins van Orange, heeft nooit een voet gezet in zijn prinsdom en de naam Orange werd in de Nederlanden gemakshalve Oranje. Vermoedelijk hebben vele huidige Nederlanders hiervan geen weet wanneer ze, in volle oranjegekte, juichend hun elftal aanmoedigen.

Toen de aanslag door Balthasar Gérard in 1584 een einde maakte aan zijn leven, was Oranje al vogelvrij verklaard door Philips II, en was zijn rol als hoogste edelman in de Nederlanden al grotendeels uitgespeeld. De woorden "aie pitié pour ce pauvre peuple" die hij uitsprak voor hij zijn laatste adem uitblies, zullen wel wishful thinking geweest zijn van latere idolote romantici; ook het feit dat men hem als stamvader van de huidige dynastie beschouwt, is genealogisch onjuist.

Besluit

Het was met deze bijdrage niet de bedoeling de geschiedenis van de splitsing der Nederlanden nog eens te herhalen, deze is trouwens best gekend, maar wel een andere kijk te geven op de centrale figuur die Willem van Oranje was, en ze te belichten voortgaande op de bestaande bronnen. Het houdt echter altijd een zeker risico in, de vroegere geschiedenis te beoordelen met de kennis van vandaag.

**Over de erfenis van René de Chalon: lees het artikel van Frank Judo in het jaarboek van 2013.*

Werner De Winter

Geraadpleegde bronnen

- Willem van Oranje, J.G. Kikkert
- Aan het hof van Willem van Oranje, K. Vetter
- Wilhelmus van Nassauwe, uitgegeven ter gelegenheid van het IV de eeuwfeest van de geboorte van Willem van Oranje onder leiding van Prof. Dr. P. Geyl, 1933
- De Tachtigjarige Oorlog, Prof. Dr. J. Presser
- Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel IV